

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ПУЧКОВА Ганна Валерієвна

УДК 347.42(477):340.15(37)

**ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК
БЕЗПІДСТАВНОГО НАБУТТЯ АБО ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА ЗА
РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ, ТА ЇХ РЕЦЕПЦІЯ У
ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Одеська національна юридична академія,
завідуючий кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
БЕРВЕНО Сергій Миколайович,
Заслужений юрист України,
Харківський національний університет ім. В. Каразіна,
доцент кафедри цивільно-правових відносин;

кандидат юридичних наук, доцент
СМІТЮХ Андрій Володимирович,
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
доцент кафедри адміністративного та господарського
права

Захист відбудеться 24 листопада 2007 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “ ___ ” жовтня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні зміни у вітчизняному цивільному законодавстві відображають загальну тенденцію посилення захисту прав приватної особи, яка має місце в останні десятиліття. Дослідження відносин, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, котрі нерідко розглядають як охоронні зобов'язання, що можуть застосовуватися субсидіарно у багатьох випадках, коли іншим чином відшкодувати шкоду потерпілому неможливо, посідають у цьому процесі не останнє місце.

Проте свого часу у римському праві відповідні зобов'язання виникли та сформувалися не як охоронні, а як регулятивні за своєю сутністю зобов'язання. Лише з часом у процесі їхнього розвитку домінуючою стала правоохоронна функція, що мало як свої переваги, так і певні недоліки. Історія розвитку цивільно-правового інституту безпідставного збагачення свідчить про те, що рішення у цій сфері спочатку були фрагментарними, і формулювалися в римському приватному праві на казуїстичних засадах. Однак поступово досить чітко сформувалася ідея визнання доцільності загального вирішення проблеми, поряд з більш детальним врегулюванням окремих видів відносин, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.

Ідеї римських правників та сформоване на їхньому підґрунті бачення наслідків набуття або збереження майна без достатньої правової підстави знайшли своїх прихильників і в Російській імперії, де в другій половині XIX – на початку XX ст. їх розвивали Д.Д. Грімм, Г.Ф. Шершеневич, К.П. Победоносцев, Ю.С. Гамбаров, Н.П. Полетаєв та ін. Проте російські законодавці того часу так і не зуміли втілити в правові конструкції ці ідеї, спрямовані на захист цивільних прав суб'єктів у випадках так званого, «безпідставного збагачення». У цивільному законодавстві УРСР (спочатку у ЦК УСРР 1922 р., потім – у ЦК УРСР 1963 р.) зазначеним відносинам було присвячено декілька статей, котрі тією чи іншою мірою враховували досягнення давньоримської та новітньої європейської правової думки, хоча офіційно у радянській правовій доктрині факт наступності й самої можливості наступності правових рішень у галузі цивільного права рішуче заперечувалися.

Слід зазначити, що наукова розробка відповідної проблематики, пов'язаної з визначенням наслідків набуття або збереження майна без достатньої правової підстави у радянській юридичній літературі певний час велась досить активно (праці С.Н. Ландкофа, В.О. Рясенцева, В.І. Чернишова, Ю.Х. Калмикова, В.О. Тархова О.А. Шамшова, Ю.К. Толстого, Н.О. Руденченко, О.С. Йоффе та ін.).

Із здобуттям незалежності Україна почала розбудову демократичної правової держави, формування громадянського суспільства, у центрі уваги якого – людина, захист її законних інтересів та задоволення потреб: всебічне забезпечення прав і свобод людини є найвищою соціальною цінністю, що

закріплено в Конституції України. Проголошення курсу на розбудову правової держави означає, що Україна не лише приймає на себе обов'язок визнавати природні права людини, але й має забезпечувати реалізацію цих прав і свобод. Отже, держава повинна чітко визначити правові засади відповідальності у різноманітних відносинах, що виникають як на підставі правочинів чи закону, так і тих, що правової підстави не мають.

Принципово нове нормативне підґрунтя регулювання зазначених правовідносин утворилося після прийняття 16 січня 2003 р. нового Цивільного кодексу України. В цей же час з'являється кілька праць, спеціально присвячених зобов'язанням, які виникають у зв'язку з набуттям або збереженням майна без достатньої правової підстави, а також суміжним з ними правовідносинам. Таким чином, після тривалої перерви до вивчення відповідної проблематики звернулися й вітчизняні науковці, поміж досліджень котрих, передусім, слід згадати праці І.Є. Берестової, виконані протягом останніх років.

Проте значна кількість питань у цій галузі все ще залишається недослідженою взагалі або дослідженою недостатньо. Зокрема, такими є питання про генезис норм відповідного інституту; визначення джерел впливу на рішення, котрі мають місце в національному законодавстві у цій галузі; визначення на цій основі засад тлумачення відповідних норм при їхньому застосуванні у практиці розгляду судами відповідних спорів тощо. Практично повністю поза увагою дослідників залишилися питання визначення впливу римського приватного права на положення українського цивільного законодавства, внаслідок чого права та обов'язки учасників відповідних відносин взагалі не розглядалися під таким кутом зору. З цих причин доцільним є аналіз формування, поняття та характерних ознак інституту безпідставного збагачення у римському приватному праві та наступне порівняння їх з відповідними положеннями цивільного законодавства України з метою встановлення наявності або відсутності рецепції положень римського права, з'ясування чинників існування аналогічних рішень або відмови від запозичення накопиченого у цій галузі досвіду.

На підставі викладеного зроблено висновок про те, що дослідження ефективності правового регулювання відносин, які виникають у зв'язку з безпідставним набуттям або збереженням майна, а також встановлення напрямку їх подальшого вдосконалення є актуальними з теоретичної та практичної точок зору, а тому є всі підстави для аналізу зазначених проблем у межах спеціального дисертаційного дослідження.

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі цивільного права, римського приватного права, загальної теорії права тощо. Поміж них твори М.М. Агаркова, С.С. Алексеева, Ч.Н. Азімова, І.Є. Берестової, Д.В. Бобрової, Ю.С. Гамбарова, А. Гордона, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, О.С. Йоффе, В.М. Ігнатенка, Ю.Х. Калмикова, А.І. Косарева, О.О. Красавчикова, Н.С. Малєїна, В.П. Маслова, Г.К. Матвеева, С.Н. Ландкофа, В.В. Луця, І.Б. Новицького, О.А. Підопригори, К. Победоносцева, Н.В. Полетаєва, Й.О. Покровського, С.Н. Приступи, С.Д. Русу, В.О. Рясенцева,

М.М. Сібільова, О.А. Собчака, В.А. Тархова, Ю.К. Толстого, Є.О. Харитонова, В.М. Хвостова, К.А. Флейшиць, О.А. Шамшова, К.К. Яічкова та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до напрямків наукових досліджень Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті». Тема дисертації безпосередньо відповідає плану наукових досліджень кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії в рамках теми: «Традиції та новації у сучасному цивільному праві України».

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є встановлення особливостей відносин, що виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, у римському приватному праві та за цивільним законодавством України, з'ясування генезису та специфіки правових рішень у цій галузі, наявності чи відсутності рецепції положень римського приватного права у цивільному законодавстві України, визначення перспектив розвитку вдосконалення правового регулювання відповідних відносин в Україні, а також особливостей і тенденцій практики застосування судами відповідних норм.

У зв'язку з цим у дослідженні вирішувалися такі задачі:

з'ясування генезису правового інституту відшкодування майна, набутого або збереженого без достатньої правової підстави;

визначення поняття та сутності відповідних зобов'язань у римському праві та в сучасному цивільному праві;

визначення видів та змісту зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення, у класичному римському праві;

встановлення впливу римського права на формування сучасної концепції зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення

встановлення теоретичного підґрунтя класифікації зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави;

аналіз підстав та умов їхнього формування; визначення особливостей засад застосування норм вітчизняного цивільного законодавства, що регулює відповідні відносини, у судовій практиці;

встановлення характеру і тенденцій розвитку зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, в сучасному цивільному законодавстві України;

розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення норм ЦК України з урахуванням положень римського приватного права та законодавчого досвіду зарубіжних країн.

Об'єктом дослідження є рецепція інституту безпідставного збагачення у сучасному цивільному законодавстві України.

Предметом дослідження є концепція правового регулювання та норми законодавства, які регулюють відносини, що виникають внаслідок безпідставного

збагачення за римським приватним правом та цивільним законодавством України, взяті у порівняльно-правовому аспекті.

Методологічною основою дослідження є загальнонауковий діалектичний метод, а також спеціальні наукові методи логічного, системно-структурного, порівняльного та історичного аналізу, котрі у сукупності були застосовані для з'ясування походження, сучасного розуміння поняття, сутності та ознак зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави; їхньої диференціації, характеристики та засад тлумачення окремих норм у теоретичному та практичному сенсі. При цьому загальнонауковий діалектичний метод забезпечив можливість комплексного дослідження зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, у процесі їхнього формування та розвитку від римського приватного права до сучасного цивільного права України, а також можливість аналізу різних аспектів взаємодії зазначеного інституту з іншими правовими категоріями та інститутами. Метод історичного аналізу застосовувався, головним чином, для встановлення джерел та чинників формування зобов'язань, що виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, у римському праві, визначення тенденцій та характеру їхнього розвитку у римському приватному праві та більш пізніх правових системах, у тому числі, в Україні. Метод логічного аналізу використовувався при дослідженні змісту норм, що регулюють відносини, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, як у римському приватному праві, так і в сучасному цивільному законодавстві України та інших країн. Метод системно-структурного аналізу слугував засобом з'ясування системи зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, у римському приватному праві; їхнього місця у сучасному цивільному праві України, а також їхньої структури, видів, елементів тощо. Використання методу порівняльного аналізу дало змогу провести порівняння головних положень зобов'язань, що виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, у римському приватному праві та сучасному цивільному праві (законодавстві) України, а також їх порівняння з суміжними відносинами та правовими інститутами, котрі тією чи іншою мірою пов'язані з проблематикою дисертаційного дослідження.

Емпіричним підґрунтям дисертаційного дослідження служили положення актів цивільного законодавства України та інших країн, давньоримські першоджерела, а також практика застосування відповідних законодавчих актів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним дослідженням проблеми рецепції зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, у сучасному цивільному законодавстві України.

У дисертаційному дослідженні здійснено спробу сформулювати низку положень стосовно бачення чинників формування та розвитку норм, які регулюють зобов'язання, що виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, у Стародавньому Римі та проблеми рецепції

останніх у сучасному цивільному законодавстві України, котрі б враховували сучасний стан та досягнення цивілістичної й романістичної думки України.

Вперше зроблено спробу узагальнити та систематизувати результати досліджень з позицій сучасної вітчизняної цивілістичної та романістичної теорії інституту безпідставного збагачення за римським приватним правом, а також положення норм цивільного законодавства України, що стосуються зобов'язань із безпідставного набуття (збереження) майна

На підставі одержаних у процесі дисертаційного дослідження результатів на захист виносяться такі положення:

сформульовано висновок про те, що зобов'язання внаслідок придбання або збереження майна без достатньої правової підстави сформувалися у римському приватному праві не як охоронні, а як регулятивні зобов'язання (нібито договори), що знаходило відображення і у більш пізніх правових системах;

теза про те, що у характері рецепції положень римського приватного права щодо наслідків безпідставного збагачення різними правовими системами існували відмінності, які вплинули на характер їх рецепції в Україні. Якщо французька цивілістика притримувалася каузального принципу побудови таких зобов'язань, то німецьке, російське, а відтак й цивільне право України більше тяжіли до абстрактних конструкцій, що ґрунтувалися на використанні загального принципу римського приватного права стосовно несправедливості збагачення за рахунок іншої особи у випадку відсутності договору, законної правової підстави тощо. Проте, в сучасному українському законодавстві помітні й елементи рецепції каузального підходу, внаслідок чого ці положення у дещо модернізованому вигляді були сприйняті й ЦК України, особливо у частині, яка стосується засад зобов'язань, які виникають з безпідставного збагачення, визначення окремих випадків виникнення таких зобов'язань тощо;

зроблено висновок про опосередковану часткову рецепцію римського приватного права при формуванні сучасної концепції цивільного законодавства України стосовно зобов'язань, які виникають у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави, що знайшло відображення у трактуванні їх поняття та сутності, місці у ЦК України, структурі тощо;

сформульовано пропозицію про розгляд групи відносин, котрі виникають внаслідок придбання або збереження майна без достатньої правової підстави в сучасному цивільному законодавстві України, як такі, що за своєю сутністю також є, головним чином, регулятивними і лише частково – охоронними;

висунуто тезу про доцільність формування у сучасному цивільному праві України особливого різновиду недоговірних зобов'язань – зобов'язань, які виникають з правомірних, «нібито договірних дій» – вольових юридичних вчинків;

висновок про те, що у цивільному праві України рецепція положень римського приватного права стосовно зобов'язань, які виникають з безпідставного збагачення за рахунок іншої особи, має поки що непослідовний і незавершений характер, що пояснюється відсутністю цілісної концепції рецепції положень римського зобов'язального права у цивільне законодавство України.

Це знаходить відображення як у іноді необґрунтованих трансформаціях концепції таких зобов'язань, непослідовності при визначенні місця зазначеного інституту у системі зобов'язань, так і у формулюванні та змісті окремих норм, термінології тощо;

обґрунтовано пропозиції про доцільність внесення таких змін та доповнень у ЦК України:

1) з врахуванням сутності зазначених зобов'язань змінити їх назву та іменувати їх надалі «Зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного збагачення за рахунок іншої особи»;

2) з врахуванням сутності зазначених зобов'язань перенести норми, присвячені зобов'язанням, що виникають внаслідок безпідставного збагачення за рахунок іншої особи, у ЦК України на інше місце, розташувавши їх після глави 79 ЦК «Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення»;

3) частину другу ст. 1212 ЦК України викласти у такій редакції: «Положення цієї глави застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших *суб'єктів цивільних або публічних відносин* чи наслідком події»;

4) доповнити частину третю ст. 1212 ЦК України підпунктом ... «повернення одержаного несправедливо чи за незаконною підставою»;

5) вилучити з частини третьої ст. 1212 ЦК України підпункт 2, оскільки його знаходження у цій главі суперечить сенсу положень ст.387 – 390 ЦК України;

6) підпункт 3 частини третьої ст. 1212 ЦК України викласти у такій редакції: «повернення виконаного однією із сторін у зобов'язанні, *припиненого внаслідок недосягнення його мети або з інших підстав, що не залежать від його сторін*»;

7) підпункт 4 частини третьої ст. 1212 ЦК України викласти у такій редакції: «відшкодування шкоди особою, яка незаконно з *умислом привласнила майно, що належить іншій особі*».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

у науково–дослідній сфері теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження можуть стати основою для подальших наукових досліджень зобов'язань із безпідставного набуття (збереження) майна;

у сфері правотворчості – висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у законотворчій діяльності, зокрема, у процесі подальшого вдосконалення, внесення змін та доповнень у ЦК України;

у навчально-методичній роботі матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці навчальних посібників і підручників з цивільного права, при читанні курсу цивільного та римського права, а також при розробці відповідних спецкурсів, що стосуються окремих видів зобов'язань.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачкою самостійно. У співавторстві опубліковано одну наукову статтю, де

особисто авторці у цій публікації належить характеристика такого виду ніби договірних зобов'язань, як зобов'язання з безпідставного збагачення.

Апробація результатів дослідження. Дисертація по частинам і в цілому обговорювалася на засіданні кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії.

Результати дисертаційного дослідження доповідалися також на конференціях: IV Міжнародній науково-методичній конференції «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 19-20 травня 2006р.), 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 27-28 квітня 2007 р.), II Всеукраїнській цивілістичній науковій конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 30-31 березня 2007р.).

Публікації. Головні положення викладені у чотирьох публікаціях, опублікованих у збірниках, що входять до переліку наукових фахових видань, затвердженого ВАК України. Три з них одноособові, одна у співавторстві.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 198 сторінок, з яких основний зміст – 173 сторінки. Список використаних джерел складає 304 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковою тематикою Одеської національної юридичної академії, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет і використані методи дослідження, викладено наукову новизну і основні положення, що виносяться на захист, висвітлено практичне значення отриманих результатів, їхня апробація, вказано публікації за темою дисертації.

Перший розділ «Огляд літератури за темою і вибір напрямків дослідження», який складається з двох підрозділів, присвячений аналізу існуючої з досліджуваного питання літератури та обранню на цій підставі напрямків дисертаційного дослідження.

У **підрозділі 1.1. «Огляд літератури за темою дослідження»** звертається увага на те, що проблематика дисертаційного дослідження зумовила необхідність вивчення стану літератури, передусім, за трьома головними напрямками. По-перше, це дослідження зобов'язань, що виникають внаслідок придбання або збереження майна без достатніх правових підстав, за римським правом. По-друге, це дослідження зобов'язань, що виникають у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави в сучасному цивільному праві, зокрема, в цивільному законодавстві України, аналіз їхніх особливостей, наявності впливу концепції та положень римського приватного права тощо. По-третє, це дослідження питань рецепції римського приватного права як методологічного підґрунтя вивчення його впливу на сучасне цивільне право взагалі і на вітчизняне цивільне право, зокрема, в галузі зобов'язань, з якою пов'язана проблематика цієї дисертації.

Поміж творів римських авторів особливу увагу при дослідженні зазначеної проблематики за римським правом приділено Інституціям Гая та Дигестам Юстиніана, оскільки кожне з них містить значну кількість достовірної інформації саме з приватного права Стародавнього Риму, відображаючи вищі досягнення римської правової думки доби Принципату. Поряд з першоджерелами, які дають можливість ознайомитися із ставленням до проблеми зобов'язань з боку самих римських правознавців, аналізу піддано наукові роботи романістів, присвячені питанням зобов'язань у зв'язку з набуттям або збереженням майна без достатньої правової підстави, а також зобов'язань у Стародавньому Римі, в цілому. При цьому зазначається, що детальний і спеціалізований аналіз відповідної проблематики на сучасному рівні був започаткований німецькими науковцями у ХІХ ст. Загалом, зроблено висновок, що в німецькій цивілістичній науці традиційно ґрунтовно аналізується зміст вимог про повернення безпідставного збагачення, підстави посилення відповідальності, особливості відносин, що виникають у зв'язку з безпідставним збагаченням між кількома особами.

Щодо стану літератури з питань рецепції римського права, зазначається, що поява ґрунтовних праць із загальних питань рецепції римського приватного права у вітчизняній цивілістиці та цивілістиці інших країн, що утворилися на пострадянському просторі, ще більше підкреслює прогалини у дослідженні проблем рецепції у цивільному праві України конкретних правових інститутів, відомих ще римському праву, зокрема, зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатніх правових підстав.

У *підрозділі 1.2. «Методологія дослідження»* щодо особливостей методології дисертаційного дослідження зазначається, що то його мета та завдання зумовлюють необхідність використання методологічного прийому «подвійного характеру». З одного боку, науковий аналіз має проводитися із врахуванням сучасного бачення феномену рецепції римського приватного права, характеру впливу римського права на більш пізні правові системи. З іншого, – зазначене завдання зумовлює необхідність порівняльного аналізу римсько-правових рішень у галузі регулювання відповідних відносин з тими підходами, які склалися у цій сфері в сучасному цивільному праві України та інших європейських країн.

Тому визнано доцільним з урахуванням сучасних уявлень про римське право та окремі його інститути здійснити спробу комплексного дослідження інституту безпідставного збагачення у римському праві, та його рецепції у сучасному цивільному праві України, використовуючи при цьому у якості методологічного підґрунтя положення про рецепцію римського приватного права як явище, органічно властиве європейським правовим системам, у тому числі, правовій системі України. Отже, провідним спеціальним науковим методом дослідження обрано, передусім, метод порівняльного аналізу досліджуваного інституту «по вертикалі» (римське право – цивільне законодавство України та законодавство сучасних європейських країн), із доповненням його порівняльним аналізом «горизонтального плану» (цивільне законодавство України – законодавство інших сучасних країн). При цьому встановлено, що зазначений

метод дослідження має використовуватися у взаємодії з іншими науковими методами (діалектичним методом, методом системно-структурного аналізу, логічного аналізу, історичним методом тощо), значення яких змінюється у залежності від того, яке наукове завдання вирішується у конкретному випадку.

У другому розділі **«Зобов'язання з безпідставного збагачення (кондикції) за римським приватним правом»**, який складається з трьох підрозділів, здійснено аналіз формування концепції та системи зобов'язань у Стародавньому Римі, а також такого їх виду, як кондикційні зобов'язання, їх класифікація та зміст.

У підрозділі **2.1. «Становлення системи зобов'язань у Стародавньому Римі»** розглядаються питання формування самого поняття та системи зобов'язань у римському праві. Це зумовлено необхідністю встановлення умов, у яких виникли зазначені зобов'язання, а також визначенням у подальшому правової природи таких зобов'язань та їхнього місця у загальній системі зобов'язань. У цьому контексті автором використано такий досить поширений в правових дослідженнях встановлення впливу римського приватного права на сучасне цивільне право методологічний прийом, як виокремлення періодів та етапів формування відповідного інституту в Стародавньому Римі. При цьому періоди розвитку римського права характеризуються з врахуванням розвитку римського цивільного права та поступовим переростанням його у право приватне. Щодо формування зобов'язань відповідно до різних періодів становлення римського приватного права, автором звертається увага на таку важливу обставину, що спочатку виникли не договірні зобов'язання, як це може здатися на перший погляд, а зобов'язання, пов'язані з деліктами, тобто, правопорушеннями. Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що тенденція розвитку зобов'язань у Римі може бути відображена наступним чином: 1) Зобов'язання групуються у види. Підставами виникнення зобов'язань є контракти та делікти. 2) Послаблюється формалізм. Система зобов'язань приватного права охоплює не лише формальні (вербальні та літеральні) контракти, але й неформальні реальні, консенсуальні та інномінальні контракти. При вирішенні спорів щодо використання угод вже враховується не лише формальне вираження волі, але й те, що сторони дійсно мали на увазі. За наявності вад волі можна розраховувати на визнання угоди недійсною. 3) Невиконання договірних зобов'язань тягне не особисту, а майнову відповідальність боржника. Майновий аспект зобов'язання стає визначальним. Головними підставами виникнення зобов'язань у „класичний” період розвитку римського права є контракти та делікти, але з часом з'являються ще дві підстави виникнення зобов'язань: квазі-делікти та квазі-контракти.

Підрозділ 2.2. «Формування концепції кондикційних зобов'язань у римському праві» присвячений розгляду питань генези відповідних зобов'язань. Аналіз джерел дозволив зробити висновок про те, що зобов'язання, які виникають із безпідставного збагачення, в римському праві були і захищалися вони за допомогою кондикційного позову. Однак зобов'язання, що виникали внаслідок безпідставного збагачення, були лише одним з окремих випадків застосування кондикційного позову. У римському праві ці позови виникли спочатку на

підґрунті договірних кредитних відносин, але у подальшому були перенесені на випадки безпідставного збагачення, які належали у Римі, поруч із веденням чужих справ без доручення, до квазі-контрактів. Найбільш важливу групу серед квазі-контрактів складають випадки безпідставного збагачення. Вони санкціонувалися *condictiones sine causa* або суворими позовами, по яких вимагалось повернення особою речей, які утримувались нею без правової підстави. Ці речі особи утримували безпідставно, але не протиправно. Це могло бути наслідком помилки, знаходження чужих речей, виконання непостійних зобов'язань тощо. Зазначається, що оскільки римські правознавці не були прихильниками абстрактних конструкцій і компенсували це ретельною розробкою окремих казусів, детально аналізуючи та систематизуючи їх, то і стосовно правил про безпідставне збагачення римськими юристами було розроблено детальну систему відповідних позовів. При цьому підставою запровадження кондикційного позову були міркування справедливості: 1) збагачення мало відбутися не взагалі, а за рахунок окремої, певної особи – не можна було подавати позов, якщо збагачення відбулося за рахунок особи, що є безвісно відсутньою, або взагалі з обставин, що не залежать від людини; 2) збагачення за рахунок іншої особи трапилось не у зв'язку з діями, які припускаються «безчесними», тобто, зловмисними. Останнє було особливо важливим, оскільки в такому випадку виникало питання про виникнення не ніби договору, а вчинення правопорушення і відповідальність за правилами деліктних зобов'язань.

У підрозділі 2.3. **«Види та зміст зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення у класичному римському праві»** розглянуто питання класифікації та змісту відповідних зобов'язань. При цьому робиться висновок, що розробка теорії безпідставного збагачення, що почала формуватися у класичному праві, отримує подальший розвиток і логічне завершення за Юстиніана I, за вказівкою якого у процесі систематизації римського права різноманітні випадки безпідставного збагачення об'єднуються у декілька груп: 1) *condictio indebiti* (позов про повернення не заборгованого), 2) *condictio causa data causa non datorum* (позов про повернення майнового надання, мета якого не досягнута), 3) *condictio ex causa furtiva* (позов, що подається на підставі «крадіжки» – зловмисного привласнення чужого майна), 4) *condictio ex causa injusta* (позов про повернення одержаного несправедливо чи за неправильною підставою), 5) *condictio sine causa* (загальний позов про повернення одержаного за відсутності правових підстав чужого майна). При характеристиці зазначених видів позовів, що могли слугувати підставами виникнення зобов'язань внаслідок безпідставного збагачення за рахунок іншої особи, автором аналізуються чинники віднесення того чи іншого позову до підстави зазначених зобов'язань. Проведене дослідження дозволило дійти висновку про те, що загальна кондикція – повернення майна, одержаного за чужий рахунок за відсутності правових підстав (*condictio sine causa*), яка поступово набула поширення поряд із спеціальними кондикційними позовами, стала виразом загального правила, внаслідок якого будь-хто, що збагатився без правової підстави, зобов'язаний був повернути все набуте особі, за рахунок якої він збагатився. Кондикційний позов надавався вже в силу самого факту

безпідставного збагачення однієї особи за рахунок іншої особи без визначення умов позову. Таким чином, *condictio sine causa* у вузькому сенсі охоплює усі ті випадки безпідставного збагачення, які не підпадають під перераховані спеціальні кондиції. Коло їх є досить широким. Приклади подібного роду, що належать до класичного права, узагальнено таким чином: кондиція надається у тих випадках, коли речі однієї особи фактично спожиті іншою особою або стали їй належати на праві власності без юридичної на те підстави, внаслідок чого власник речей втрачав можливість подати віндикаційний позов для витребування речі. Тоді замість втраченої віндикації надавалась кондикція.

Розділ третій «Рецепція кондикційних зобов'язань римського права у цивільному законодавстві України» складається з чотирьох підрозділів, які присвячені питанням рецепції римського права при регулюванні зобов'язань, які є предметом даного дисертаційного дослідження, у законодавстві зарубіжних країн, при формуванні концепції зобов'язань з безпідставного збагачення у цивільному праві України, а також впливу римського права на визначення поняття, умов виникнення та зміст зазначених зобов'язань.

У підрозділі 3.1. «Рецепція римського права при регулюванні зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення, у законодавстві країн, яке вплинуло на розвиток цивільного права України» зазначається, що оскільки рецепція римського права в Україні у більшості випадків мала опосередкований характер, відбуваючись шляхом запозичення його положень через право (законодавство) інших країн, аналіз впливу римського права на формування зобов'язань, що виникають з безпідставного збагачення, в Україні доцільно почати з дослідження рецепції відповідних зобов'язань у цих правових системах. При цьому при розгляді зазначених питань автор виходить з того методологічного посилання, що загальна концепція римського права, так само, як і окремі його положення, справляли вплив на розвиток законодавства європейських країн практично протягом усього часу його розвитку. Оскільки саме концепції цивільного законодавства зазначених країн найбільш помітно вплинули на формування багатьох інститутів цивільного права Російської імперії, в межах правової системи котрої тривалий час розвивалося українське цивільне право, а потім і на формування законодавства незалежної України, автором головну увагу приділено характеристиці зобов'язань з безпідставного збагачення, у відповідних кодифікованих актах цивільного законодавства, передусім, у зазначених країнах. Порівняльний аналіз концепції зобов'язань з безпідставного збагачення і відповідних положень цивільного законодавства низки країн, чиє законодавство так чи інакше вплинуло на цивільне законодавство України та положень римського приватного права, дозволив зробити висновок про наявність істотного впливу останнього на вирішення відповідних питань у сучасних правових системах. Зокрема, це виражається у тому, що зобов'язання, які виникають внаслідок безпідставного збагачення, відповідно до концепції цивільного права зазначених країн розглядаються як типовий випадок квазі-контракту, що має виникати навіть без прямої вказівки закону, під впливом ідей справедливості, які проникли у позитивне право. Цей квазі-контракт має місце, коли майно

збільшилось без достатніх правових підстав (незаконно) за рахунок іншої особи яка внаслідок цього отримує позов проти того, хто збагатився, у межах отриманого останнім збагачення. Відповідно та такого підходу положення стосовно безпідставного збагачення, як правило, містяться у главах цивільних кодексів, присвячених «нібито договорам». Із римського права запозичений також принцип, згідно якому ніхто не має права збагачуватися без підстави за рахунок іншого. Тому й назва відповідного позову запозичена з римського права, де він був відомий як *actio de in rem verso* (позов про збагачення). Так само при проведенні законопроектних робіт у Російській імперії правило про повернення незаконного збагачення було запозичене з римського приватного права. Проект передбачав застосування цього правила до відносин, котрих стосувалися положення книги п'ятої Цивільного уложення «Про зобов'язання», а не до його загальної частини, з тих міркувань, що, хоча позови про повернення безпідставного збагачення можуть виникати також з вотчинних, спадкових та сімейних відносин, найширше застосування вони мають у сфері зобов'язального права, на підґрунті якого виникли свого часу й римські кондикції. Разом із тим, у характері рецепції зазначених положень римського права існували певні відмінності. Якщо французька правова система притримувалася каузального принципу побудови таких зобов'язань, то німецьке, а вслід за нею і російське цивільне право більше тяжіло до абстрактних конструкцій, що ґрунтувалися на використанні загального принципу римського права щодо несправедливості збагачення за рахунок іншої особи за відсутності договору тощо.

У підрозділі 3.2. «Рецепція римського права при формуванні концепції зобов'язань з безпідставного збагачення у цивільному праві України» автором основну увагу приділено дослідженню впливу римського права на формування концепції аналізованих зобов'язань. При цьому зазначається, що саме законодавство згаданих вище країн справило помітний вплив на розвиток концепції цивільного права Російської імперії, котра, у свою чергу, визначала тенденції розвитку права України від початку ХХ ст. Зокрема, ідеї, котрі містилися в проекті Цивільного уложення Російської імперії, значною мірою були використані та частково розвинені вже під час першої кодифікації цивільного права у радянських республіках, в тому числі в Цивільному кодексі УСРР 1922 року, де зазначеним зобов'язанням, що називалися в ньому «Зобов'язання, які виникають внаслідок безпідставного збагачення», був присвячений розділ XII, котрий включав три статті (ст.ст. 399-402), які слово в слово відтворювали текст ст.ст. 399-402 ЦК РРФСР, прийнятого 31 жовтня 1922 р. Головні положення зазначених зобов'язань виглядали таким чином.

Збільшення без достатньої підстави майна однієї особи за рахунок іншої особи створює між цими особами юридичні відносини, які полягають у тому, що особа, збагачена за рахунок іншої особи, повинна повернути все безпідставно одержане. Таким чином, встановлене правило, згідно якого особа, що збагатилася за рахунок іншої особи, повинна повернути все, що вона одержала. Крім того, особа, що безпідставно збагатилася, повинна повернути й ті прибутки, які вона отримала від користування майном, або могла одержати. Безпідставне збільшення

майна можливе або шляхом безпідставного набуття майна або шляхом безпідставного збереження свого майна за рахунок іншої особи. Зобов'язання з безпідставного збагачення вирізняються тим, що це такі зобов'язання, де збагачення ґрунтується не на договорі чи на будь-якій іншій підставі, а відбулося без достатньої підстави. Безпідставне збагачення визнавалося двох видів: збагачення без підстави та збагачення на підставі, яка згодом відпала. У Цивільному кодексі УРСР 1963 р. відносини, що виникають із зобов'язання внаслідок придбання або збереження майна за рахунок коштів іншої особи без достатніх підстав, регулювалися главою 42 (статті 469-471), котра за структурою та змістом у головних рисах відтворювала положення ЦК УРСР 1922 р., хоча й під іншою назвою «Зобов'язання, що виникають внаслідок придбання або збереження майна за рахунок коштів іншої особи без достатніх підстав». Таким чином, Цивільним кодексом було визнане існування самостійних зобов'язань, відмінних як від зобов'язань з договорів, так і зобов'язань із заподіяння шкоди. При дослідженні формування відповідного інституту, автором робиться висновок про те, що в процесі загальної трансформації концепції вітчизняного цивільного законодавства, котрий почався в 90-х роках ХХ ст. після набуття Україною незалежності, певних змін зазнало і бачення сутності та змісту зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави. Так, у ЦК 2003 р зафіксована своєрідна, ніби проміжна, позиція стосовно зазначених зобов'язань: не повторюючи характеристики їх як «безпідставного збагачення» Кодекс, разом із тим, відходить в цьому питанні певною мірою і від підходу властивого для ЦК УРСР 1963 р. Зокрема, глава 83 ЦК України називається «Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави». Оскільки у ЦК України немає розділу, присвяченого «нібито договорам», відповідні норми вміщено у ньому в підрозділі 2 «Недоговірні зобов'язання» розділу третього «Окремі види зобов'язань». Завдяки такому рішенню система недоговірних зобов'язань не прояснюється, а, навпаки, стає більш заплутаною, оскільки у ній підряд вміщені зобов'язання, підставою виникнення яких є такі різні підстави як публічна обіцянка винагорода; вчинення дій в майнових інтересах іншої особи; рятування здоров'я, життя, майна іншої особи; створення загрози життю, здоров'ю, майну іншої особи; відшкодування шкоди; набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. У зв'язку з цим автором пропонується з врахуванням досвіду римського права групування зобов'язань за уже відомим принципом: зобов'язання, що виникають з договорів; зобов'язання, що виникають з нібито договорів; зобов'язання, що виникають з деліктів; зобов'язання, що виникають з нібито деліктів. Це дозволить не лише виокремити однорідні зобов'язання і зробити структуру зобов'язального права більш логічною, але й зорієнтує практику на врахування сутності відповідних зобов'язань та можливість використання аналогії закону.

Підрозділ 3.3. «Вплив римського права на визначення поняття зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави за чинним цивільним законодавством України» присвячений аналізу такого впливу на розуміння поняття та сутності зазначених зобов'язань.

Аналіз впливу положень римського права на визначення поняття, видів та характерних рис зазначених зобов'язань дає підстави для висновку, що в рецепції положень римського права існують певні особливості, які, зокрема, полягають в тому, що вітчизняна цивілістика притримується не каузального принципу побудови таких зобов'язань, а вслід за німецькою цивілістикою та цивілістикою російської імперії більше тяжіє до абстрактних конструкцій, що ґрунтуються на використанні загального принципу римського права щодо несправедливості збагачення за рахунок іншої особи за відсутності договору тощо. Так, за Цивільним кодексом України (ст. 1212) особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуто, згодом відпала. Аналізована норма передбачає можливість виникнення недоговірних зобов'язань (котрі іноді називають «кондиційними зобов'язаннями») двох різновидів: а) внаслідок безпідставного набуття майна за рахунок іншої особи; б) внаслідок безпідставного збереження майна за рахунок іншої особи (потерпілого). Автором звертається увага на те, що положення глави 83 ЦК застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна (протиправне присвоєння чужого майна), самого потерпілого (наприклад, мешканець комунальної квартири помилково оплачує комунальні послуги за сусідів), інших осіб (помилкове повернення боргу не кредитору, а члену його сім'ї) чи наслідком події (внаслідок повені майно з подвір'я потерпілої особи вода переносить у двір сусіда) тощо. Звідси робиться висновок, що у тих випадках, коли безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, провина останнього правового значення не має. Цим кондиційні зобов'язання відрізняють від зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди, які передбачені главою 82 ЦК України. Зазначається, що у юридичній літературі питанням правового регулювання зобов'язань з безпідставного збагачення було приділено певну увагу, однак і досі у судовій практиці у справах цієї категорії зустрічаються помилки, пов'язані з питаннями співвідношення інституту безпідставного збагачення з іншими, подібними до нього, інститутами цивільного права. Особливо це стосується зобов'язань, що виникають з ведення чужих справ без доручення, з відшкодуванням шкоди. Тому питанням їх співвідношення і присвячено частину дисертаційного дослідження. Оскільки зобов'язання, що виникають з безпідставного збагачення, за своєю зобов'язально-правовою природою мають також спільні риси з обов'язками, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, які також є позадоговірними зобов'язаннями зобов'язально-правового характеру, здійснено також порівняльно-правовий аналіз і цих інститутів. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що у трактуванні законодавцем поняття та сутності зобов'язань у зв'язку з безпідставним набуттям, збереженням майна є помітним вплив римського права, що відображається у наявності в цих зобов'язань рис нібито договорів, а також у визначенні переліку їх видів.

У підрозділі 3.4. «Вплив римського права на визначення умов виникнення та зміст зобов'язань у зв'язку з безпідставним набуттям, збереженням майна за цивільним законодавством України» аналізу піддано вплив римського права на визначення умов виникнення та зміст досліджуваних зобов'язань. У цьому контексті автором досліджено різні точки зору, що існують у науковій літературі з приводу визначення загальних умов виникнення зазначених зобов'язань. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок про те, що загальними умовами виникнення відповідних зобов'язань є: 1) збільшення майна набувача чи збереження майна набувачем за рахунок іншої особи – потерпілого; 2) обумовленість збільшення чи збереження майна на стороні набувача або зменшення, або відсутністю збільшення майна на стороні потерпілого; 3) відсутність правової підстави, що випливає із договору, закону чи іншого акту приватного або публічного права для подібної зміни майнового положення сторін.

Проведене дослідження дозволило також зробити висновок, що боржник у зобов'язанні з безпідставного придбання (заощадження) майна – це насамперед особа, що безоплатно придбала майно, і безоплатність придбання є наслідком зменшення майнових прав кредитора, що не компенсується. Саме в силу цієї безоплатності перехід майна, що не виправдовується ні законом, ні угодою чи адміністративним актом, і визнається безпідставним. Дисертантом зазначається, що ЦК України 2003 р. у нормах глави 83, повернувся до концепції «достатності» підстав, чим, на його думку, зроблено крок назад у розвитку концепції відповідного інституту. На думку автора, такої вади можна було уникнути за умови більш уважного ставлення до можливості рецепції відповідних ідей та концепції римського приватного права.

Зазначається також, що проаналізовані положення норм глави 83 ЦК України, певною мірою відображають вплив засад підходу до вирішення цих питань, вироблених у римському приватному праві, які були розглянуті у другому розділі дисертації. При цьому їх часткова рецепція у цивільне законодавство відбулася значною мірою шляхом запозичення деяких з цих положень, адаптованих німецькою цивілістичною думкою, яка ґрунтувалася на рецепованих засадах римського приватного права, про що також йшлося у дисертаційному дослідженні.

Проте, рецепція зазначених положень у цивільному законодавстві України була недостатньо повною і послідовною, що зумовлює доцільність внесення деяких змін та доповнень у відповідні норми Цивільного кодексу України, які і запропоновані автором цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** на підставі здійсненого аналізу з урахуванням сучасних уявлень про римське право та окремі його інститути було здійснено комплексне дослідження інституту безпідставного збагачення у римському праві, та його рецепції у сучасному цивільному праві України.

Зазначається, що формування зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення, відбувалося у контексті загального процесу

формування зобов'язань як частини римського приватного права. Не підпадаючи під жодну з основних підстав виникнення зобов'язань, відомих стародавньому римському цивільному праву – контракти та делікти – зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного збагачення за рахунок іншої особи, сформувався пізніше за останні за допомогою преторського права, яке відгукнулося на життєві потреби тодішнього суспільства.

Не маючи спочатку свого постійного місця у системі цивільних зобов'язань, у період сформованого (класичного) римського приватного права розглядається як «нібито договір» підстава виникнення зобов'язань.

Порівняльний аналіз концепції зобов'язань з безпідставного збагачення і відповідних положень цивільного законодавства низки країн, чиє законодавство так чи інакше вплинуло на цивільне законодавство України, та положень римського приватного права, дозволив зробити висновок про наявність істотного впливу останнього на вирішення відповідних питань у сучасних правових системах. Зокрема, це виражається у тому, що зобов'язання, які виникають внаслідок безпідставного збагачення, відповідно до концепції цивільного права зазначених країн розглядаються як типовий випадок квазі-контракту, що може існувати навіть без прямої вказівки закону, під впливом ідей справедливості, які проникли у позитивне право. Із римського права був запозичений також важливий принцип, згідно якому ніхто не має права збагачуватися без юридичної підстави за рахунок іншої особи.

Так само при проведенні законопроектних робіт у Російській імперії правило про повернення незаконного збагачення було запозичене з римського приватного права. Разом із тим, у характері рецепції зазначених положень римського приватного права існували певні відмінності. Якщо французька правова система притримувалася каузального принципу побудови таких зобов'язань, то німецьке, а вслід за нею і російське цивільне право більше тяжіли до абстрактних конструкцій, що ґрунтувалися на використанні загального принципу римського приватного права стосовно несправедливості збагачення за рахунок іншої особи у випадку відсутності договору, законної правової підстави тощо.

З часом ці положення у дещо модернізованому вигляді були сприйняті й Цивільним кодексом України, особливо у частині, яка стосується засад зобов'язань, які виникають з безпідставного збагачення, визначення окремих випадків виникнення таких зобов'язань тощо.

Проте у цивільному праві України рецепція положень римського приватного права стосовно зобов'язань, які виникають з безпідставного збагачення за рахунок іншої особи, має дещо непослідовний і незавершений характер, що можна пояснити відсутністю цілісної концепції рецепції принципів та положень римського зобов'язального права у цивільне законодавство України. Це знаходить відображення як у іноді необґрунтованих трансформаціях концепції таких зобов'язань, непослідовності при визначенні місця зазначеного інституту у системі зобов'язань, так і у формулюванні та змісті окремих норм, термінології тощо. Зазначені вади пропонується усунути шляхом внесення низки змін та

доповнень до ЦК України, зміст яких відображений у дисертації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пучкова Г.В. Характеристика зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави за чинним законодавством України // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць. – Вип. 28. – Одеса: Юрид. літ., 2006. – С. 274-281.
2. Пучкова Г.В., Ніколаєнко О.В. Ніби договірні зобов'язання за римським приватним правом // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць. – Вип. 31. – Одеса: Юрид. літ., 2007. – С. 221-228.
3. Пучкова Г.В. Види та зміст зобов'язань, що виникали внаслідок безпідставного збагачення у класичному римському праві // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць. – Вип. 33. – Одеса: Юрид. літ., 2007. – С. 185-192.
4. Пучкова Г.В. Формування концепції зобов'язань, які виникають внаслідок безпідставного збагачення у цивільному праві України // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – Випуск 7. – Ужгород: Поліграф центр „ЛІРА”, 2007. – С. 181-185.
5. Об'єктивні усови виникнення зобов'язань із безпідставного придбання (збереження) майна // II Всеукраїнська цивілістична наукова конференція студентів та аспірантів: Збірник тез наукових робіт, 30-31 березня 2007р., м. Одеса. – С. 167-169.

АНОТАЦІЯ

Пучкова Г.В. Зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного набуття або збереження майна, за римським приватним правом та їх рецепція у цивільному праві України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007.

Дисертація присвячена дослідженню і обґрунтуванню теоретичних та практичних питань правового регулювання зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення, за римським приватним правом та їх рецепції у цивільному праві України. Автор аналізує перебіг виникнення та формування інституту безпідставного збагачення, його головні риси за римським приватним правом, а також чинники та характер його рецепції у цивільному праві України. Проаналізовано концепцію зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення, у сучасній українській цивілістиці, сутність і зміст відповідних норм Цивільного кодексу України. Зроблено низку пропозицій по вдосконаленню редакції окремих положень Цивільного кодексу, котрі стосуються даного інституту.

Ключові слова: безпідставне збагачення, придбання (збереження) майна без достатніх підстав, зобов'язання, римське право, рецепція римського права.

АННОТАЦІЯ

Пучкова А.В. Обязательства, возникающие вследствие неосновательного приобретения или сбережения имущества, в римском частном праве и их рецепция в гражданском праве Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2007.

Диссертация посвящена исследованию обязательств, возникающих вследствие неосновательного обогащения, в римском частном праве и их рецепции в гражданском праве Украины. В работе сформулирован ряд новых концептуальных в теоретическом плане и практически важных положений, касающихся правового регулирования обязательств, возникающих вследствие неосновательного обогащения, в римском частном праве и их рецепции в гражданском праве Украины.

Автором осуществлен анализ формирования концепции, а также системы обязательств в римском частном праве, в частности, такого их вида, как кондикционные обязательства; произведена их классификация по различным критериям и определено содержание. Проанализированы общие черты и отличия обязательств, возникающих вследствие неосновательного обогащения и находящихся с ними в одной группе обязательств, возникающих в результате ведения чужих дел без поручения.

Рассмотрены вопросы формирования концепции обязательств, возникающих вследствие неосновательного обогащения, в гражданском праве зарубежных стран, чьи правовые решения в этой сфере повлияли на становление и последующее развитие соответствующего института в гражданском праве Украины. При этом особое внимание уделено вопросам рецепции римского права в регулировании обязательств из неосновательного обогащения в разных правовых системах.

Исследованы особенности формирования концепции соответствующих обязательств в гражданском праве Украины, а также влияние римского права на определение понятия, условий возникновения и содержание указанных обязательств.

Определены понятие и содержание обязательств, возникающих вследствие неосновательного обогащения, их отличие от смежных институтов в гражданском праве Украины.

Проанализированы положения соответствующих норм гражданского законодательства и сформулированы конкретные предложения и рекомендации по совершенствованию их содержания.

Ключевые слова: неосновательное обогащение, приобретение (сбережение) имущества без достаточных оснований, обязательства, римское право, рецепция римского права.

Summary

***Puchkova G.V.* Obligations that appear on account of unreasonable enrichment, under Roman Private Law and their reception in Civil Law of Ukraine.** – Manuscript.

The thesis stands for the degree of Candidate of Juridical Sciences. – Speciality 12.00.03. – Civil Law and Civil Procedure; Family Law. – Odesa National Academy of Law, Odesa, 2007.

The thesis is devoted to the research and the substantiation of the theoretical and practical questions of legal regulation of obligations that appear on account of Roman Private Law, and their reception in Civil Law of Ukraine. The author analyses the course of appearance and formation of the institute of unreasonable enrichment, its main features under Roman Private Law and also the validations and the character of its reception in Civil Law of Ukraine. The conception of obligations that appear on account of unreasonable enrichment in Modern Ukrainian civilistic, essence and content of corresponding norms of Civil Code of Ukraine are also analysed. A number of propositions for improvement the addition of certain Civil Code principles, concerning this institute are made.

Key-words: unreasonable enrichment, acquisition (keeping) of property without sufficient reasons, obligations, Roman Law, the reception of Roman Law.